

Албанска мањина у Македонији – од међуетничких сукоба до тероризма

УДК: 323.11 (497.7) „1991/2003“

Др Бранко Павлица*

У раду је разматран развој међуетничких односа у Републици Македонији у периоду од 1991. до 2003. године. Аутор је приказао етничку структуру у РМ, уставноправно и законодавно уређење положаја националности и реалан положај Албанаца као националне мањине. Такође, приказао је етничке процесе у западној Македонији с историјског аспекта и објаснио корене великоалбанског национализма у балканским односима. У чланку је анализиран албански тероризам с обзиром на Охридски споразум, али је указано и на перспективе развоја међуетничких односа у РМ после парламентарних избора.

Кључне речи: Македонија, Албанци, међуетнички сукоби, албански тероризам, Охридски споразум, уставне реформе, амнестија.

Уводне напомене

После дезинтеграције и распада југословенске федерације, бивша југословенска република Македонија (БЈРМ) постала је најмлађа, самостална и независна, балканска држава. Своју независност остварила је мирним путем. Међутим, Македонија је наследила три позната проблема: 1) према свим показатељима, била је економски најнеразвијенија југословенска република; 2) македонски народ је последњи на Балкану којем су признати националност и држава, али је и даље оспоравају. Наиме, историјске заблуде, у контексту: македонска стварност – стране аспирације, и даље су актуелне (спор са Грчком око имена и државних знамења;¹ бугарско негирање македонског народа и језика из периода Тодора Живкова настављено и у тзв. посткомунистичком периоду, а од 1994. започет је и тзв. језички спор;² доскора је било спорно и утврђивање македонско-југословенске државне границе), односно, геостратегијски положај Македоније у балканском окружењу изузетно је неповољан, и 3) Македонија има изразито хетерогену етничку структуру – удео националних мањина у укупном становништву износи једну трећину. Питање положаја најбројније

* Аутор је научни сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду.

¹ M. Schmidt-Neke, *Schwierige Nachbarn: Albanien zwischen Griechenland und Makedonien*, Südosteuropa, 1944, 11–12, s. 677.

² S. Riebel, *Sprache und Politik in Bulgarien nach 1989. im Spannungsfeld zwischen Kontinuität und Wandel*, Südosteuropa, 1955, 34, s. 209.

мањине – албанске, било је у целокупном периоду после Другог светског рата изузетно значајно, а у садашње време македонски Албанци, због терористичког деловања придошлих са Косова и екстремних припадника албанске мањине, чине дестабилизациони чинилац македонске државе. У вези с тим, албански лидери су још 1998. године различито оцењивали положај албанске мањине у Македонији. Фатос Нано, у Скопљу 23. августа, приликом сусрета с Б. Црвенковским, „означио је Македонију као позитиван пример словенско-албанског заједничког живота“.³ С друге стране, самозвани ректор непризнатог универзитета у Тетову Фадил Сулејмани сматра следеће: „Албански народ у Македонији је незадовољан, он нема више поверења у македонску владу“.⁴

Етничка структура Републике Македоније

Уз помоћ и подршку Европске уније и ОЕБС-а, у Македонији је током јуна и јула 1994. спроведен попис становништва пошто су Албанци бојкотовали попис 1991. године. Према резултатима пописа, Македонија има 2.106.664 становника. Македонци, као матични народ, чине 66,5 одсто становништва (1.401.389 становника). Према „Статистичком годишњаку Републике Македоније“, у мултиетничкој мапи Македоније велики је удео националних мањина у укупном становништву – 33,5 одсто. Најзаступљенији су Албанци – 23 одсто (484.228), а следе Турци са 3,9 одсто (82.976); Роми са 2,2 одсто (47.363); Срби са 1,9 одсто (40.972); Торбешки – исламизирани Македонци, са 0,8 одсто (16.366); Власи са 0,4 одсто (8.730) и остале националности (око 20), чији је удео у укупном становништву само 1,3 одсто. Конфесионална структура се скоро подудара са етничком: 67 одсто становништва је православне вере, 30 одсто – исламске, а три одсто становништва исповеда друге религије.⁵

Промене у укупном становништву, као и етничкој структури Републике Македоније, од Другог светског рата до 1994. резултат су природног кретања (пре свега, високог природног прираштаја, првенствено Албанаца и Рома, док је по том основу смањен удео Македонаца, Срба, Турака, Власа, итд.), спољних миграција становништва (Турци и мање Срби и Власи), као и промена у изјашњавању о националној припадности. У периоду 1953–1994. забележено је знатно апсолутно (са 162.524 на 484.228) и релативно повећање Албанаца (са 12,43 на 23 одсто) у укупном становни-

³ M. Schmidt-Neke, *Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor?* Südosteuropa, 1999, 3–4, s. 201.

⁴ M. Schmidt-Neke, *исто*, стр. 201.

⁵ „Статистички годишник на Република Македонија“, Скопље, 1996, стр. 88; Нара Радушки, „Националне мањине и међуетнички односи на Балкану“, „Социолошки преглед“, бр. 1–2, 2001, стр. 85.

штву Македоније. Стопа природног прираштаја албанског становништва је двоструко већа него код осталих националности. Занимљиво је да је према попису из 1953. године било мање Албанаца него у претходном попису (1948 – 197.389), и то зато што су се многи Албанци изјаснили као Турци. Од шездесетих година такав популациони развој (високи наталитет, млада старосна структура становништва) очигује се знатним променама релативног удела у укупном становништву: повећање од 13 одсто 1961 (17,1 одсто – 1971; 19,8 одсто – 1981; 21,7 одсто – процена 1991)⁶ на 23 одсто 1994. године.

Табела 1

Попис становништва у Републици Македонији

Националност	1991.		1994.	
	абсоут	%	абсоут	%
Македонци	1.328.187	65,3	1.401.389	66,5
Албанци	441.987	21,7	484.228	23,0
Турци	77.080	3,8	82.976	3,9
Роми	52.103	2,6	47.363	2,2
Срби	42.775	2,1	40.972	1,9
Торбешци (муслимани)	31.356	1,5	16.366	0,8
Власи	7.764	0,4	8.730	0,4
Бошњаци			7.167	0,3
Египћани	3.307	0,2	3.276	0,2
Хрвати	2.878	0,1	2.508	0,1
Црногорци	3.225	0,2	2.368	0,1
Бугари	1.370	0,1	1.711	0,0
Словенци	513	0,0	421	0,0
Грци	474	0,0	378	0,0
Руси	332	0,0	344	0,0
Пољаци	248	0,0	170	0,0
Мађари	222	0,0	134	0,0
Украјинци	74	0,0	102	0,0
Чеси	143	0,0	90	0,0
Немци	230	0,0	87	0,0
Италијани	74	0,0	73	0,0
Словаци	56	0,0	64	0,0
Цинцари	87	0,0	43	0,0
Јевреји	26	0,0	27	0,0
Аустријанци	15	0,0	11	0,0
Белоруси	51	0,0	11	0,0
Југословени и др.	36.313	1,8	2.845	0,1
Регионална припадност	13.303	0,1	621	0,0
Нема података	1.791	0,1	2.198	0,1
Укупно	2.033.964	100,0	2.106.664	100,0

Извор: „Статистички годишник на Република Македонија“, Скопје, 1996, стр. 88.

⁶ „Статистички преглед 1982“, бр. 142, Београд, стр. 32; Ружа Петровић, *Национални састав становништва*, 1991, „Југословенски преглед“, 1992, св. 1, стр. 8.

Албанско становништво је најконцентрисаније у западној Македонији. Од 30 постојећих општина (до 1996), Албанци чине апсолутну већину у Тетову (74,4 одсто) и Гостивару (63,7 одсто), док у Струги (45,2 одсто), Дебру (44,4 одсто) и Кичеву (49,2 одсто) чине релативну већину, а у Скопљу (20,8 одсто) и Куманову (36,9 одсто) имају нешто знатнији удео.⁷

Националности у македонском правном поретку

Мањинска права у Македонији била су гарантована у свим (досадашњим) уставима НР/СР Македоније, као и БЈРМ, односно Републике Македоније. У македонским законима до 1991. године коришћен је израз „национална мањина“ а у Уставу од 17. новембра 1991. уведен је термин „националности“. Устав из 1963. године садржи одредбе о „националностима – националним мањинама“, док се у Уставу СР Македоније из 1974. године први пут помињу Албанци и Турци као националности које живе у македонској држави.

У преамбули Устава из 1991. године Република Македонија се одређује као национална држава македонског народа и Албанаца, Турака, Влаха, Рома и других националности, којима је осигурана једнакост као грађана и мирна коегзистенција са Македонцима. Чланом 48 обезбеђује се припадницима националности право да слободно изражавају, негују и развијају свој идентитет и националну особеност. Уставом се гарантује заштита етничког, културног, језичког и верског идентитета националности, као и право да оснују културне и уметничке институције, као и научна и друга удружења ради изражавања, неговања и развијања националних обележја. У ставу 4 наведеног члана националностима се гарантује право образовања на матерњем језику. Дакле, свим немакедонцима Уставом се гарантује право да имају, сходно „начину утврђеним законом“, основне и средње школе на властитом језику.

Полазећи од историјског, културног, духовног и државног наслеђа македонског народа и од његове вековне борбе за национално и социјално ослобођење и изградњу сопствене државе; од државно-правних традиција Крушевске републике и историјских одлука АСНОМ и уставноправног континуитета македонске државе као суверене републике у Федеративној Југославији; од слободно изражене воље грађана Републике Македоније на референдуму од 8. септембра 1991. и од историјске чињенице да је Македонија конституисана као национална држава македонског народа у којој се

⁷ „Статистички годишник на Република Македонија“, Скопје, 1996, стр. 88; „О историјском развоју етничких односа и процеса у западној Македонији“, у: Јован Трифуноски, *Западна Македонија*, Зборник САНУ; Balcanica, 1977, св. 8, стр. 650–651.

обезбеђују потпуна грађанска равноправност и трајни суживот македонског народа са Албанцима, Турцима, Власима, Ромима и другим националностима које живе у Републици Македонији, жељи да се Република Македонија конституише као суверена и самостална и као грађанска и демократска држава; да се успостави и изгради владавина права као основ система власти; да се гарантују права човека, грађанске слободе и национална равноправност; да се обезбеде мир и суживот македонског народа са националностима које живе у Републици Македонији и да се обезбеде социјална правда, економско благостање и напредак личности и заједнички живот, Собрање Републике Македоније донело је *Устав Републике Македоније* 17. новембра 1991. године.⁸ Утврђивање и заштита права националности је и међународноправна обавеза, коју је Република Македонија прихватила на основу извештаја Арбитражне комисије ЕЗ (мишљење бр. 6 о признању Македоније), Препорука високог комесара ОЕБС-а, као и ратификовања Оквирне конвенције Савета Европе за заштиту националних мањина, којом се предвиђа решеност државе чланице „да начела наведена у конвенцији спроведе путем националног законодавства и одговарајуће владине политике“.⁹

Положај националности у Републици Македонији

Као најбројнија и економски најснажнија мањинска заједница, Албанци имају најповољнији положај у Републици Македонији. Политички се организују и имају више политичких странака, од којих су најважније (најрадикалније) Имелијева Партија за демократски просперитет (ПДП) и Џаферијева Демократска партија Албанаца (ДПА).

Странке активно учествују у парламентарном животу (од 1998. заступљени су са 25 посланика у Собрању); у коалицији са Унутрашњом македонском револуционарном организацијом (ВМРО) и Демократском партијом Албанаца (ДПМНО) партиципирају у извршној власти, а у западномакедонским градовима – Тетову и Гостивару, где имају локалну власт, као и у општини Куманово, где знатно учествују у локалној самоуправи, албански језик постаје службени језик. У тим подручјима налази се и већина основних и средњих школа у којима је наставни језик албански. Осим тога, имају своја информационо-политичка гласила и албанске телевизијске и радио-станице.

Према македонским подацима, школске 1994/1995. године у РМ било је 1.152 школе: настава се одвијала на македонском језику у 803 школе, док су Албанци основно школско образовање стицали у 281

⁸ „Устав Републике Македоније“, *Нови уставни на тлу бивше Југославије*, Београд, 1995, стр. 127.

⁹ Видети: Б. Павлица, *Уставноправно и законодавно уређење положаја националности у Републици Македонији*, „Правни живот“, 9/2002, стр. 993–1006.

школи на свом матерњем језику (71.490 албанских основаца и 3.674 наставника). Основне школе су само још имали Турци (54 основне школе, са 5.491 учеником и 274 наставника) и Срби (14 школа са 751 учеником и 90 наставника). Дакле, Албанци су адекватно заступљени у основном школском образовању: од укупно 260.197 ученика у основним школама удео младих Албанаца износи 27,5 одсто, а од 13.191 наставника 10,3 одсто чине Албанци.

На нивоу средњег образовања настава се изводила у 89 школа на македонском језику (67.202 ученика и 4.088 наставника), у 18 школа на албанском језику (7.218 ученика – 9,6 одсто и 470 наставника – 10,3 одсто) и у четири школе на турском језику.

Табела 2

Школска статистика Македоније (према националним групама)
1994/1995. године¹⁰

Националност	Основне школе	Ученици		Наставници	
Македонци	803	456.182	70,1%	9.153	88,2%
Албанци	281	71.490	27,5%	3.674	10,3%
Турци	54	5.491	2,1%	274	1,5%
Срби	14	751	0,3%	90	
Укупно	1.152	533.914	100,0%	13.191	100,0%

Националност	Средње школе	Ученици		Наставници	
Македонци	89	67.202	89,9%	4.088	88,2%
Албанци	18	7.218	9,6%	470	10,3%
Турци	4	383	0,5%	67	1,5%
Срби					
Укупно	111	74.803	100,0%	4.625	100,0%

На два универзитета, у Скопљу и Битољу, школске 1995. године било је укупно 27.340 студената. Према националности, било је 24.998 Македонаца, 764 Албанца, 453 Србина, 167 Турака, 97 Влахa, 9 Рома и 852 осталих. Дакле, за припаднике националности било је резервисано око 10 одсто укупних места на универзитету.¹¹ Међутим, почев од академске 1996/1997. године број студената може да се повећа за 10 одсто „ради пријема сваке националности (квота се рачуна одвојено за сваку националност и одређује према њеној заступљености у укупном броју становника“).¹²

¹⁰ Извор: „Статистички годишник на Република Македонија“, Скопје, 1996, стр. 571.

¹¹ Исто, стр. 571–573.

¹² „Повећано интересовање албанских студената за студије на универзитетима у Републици Македонији везано је за прекид наставе на албанском језику на Универзитету у Приштини 1991. Наиме, пре распада СФР Југославије, приближно 1.800 студената из Македоније студирало је на другим универзитетима у Југославији, а од њих је 1.200 (скоро сви из редова албанске националности) студирало на Универзитету у Приштини. У новим околностима, око 400 студената албанске националности из Републике Македоније студира на факултетима у Републици Албанији“

Студенти према националности 1995. године¹³

Националност	Студенти	Удео у %
Македонци	24.998	91,4
Албанци	764	2,8
Турци	167	0,6
Срби	453	1,6
Румуни	97	0,4
Роми	9	0,0
Остали	852	3,1
Укупно	27.340	100,0

И према најновијим (доступним) подацима у основном образовању настава се изводи на македонском, албанском, турском и српском (у школској 1995–1996. години започето је и допунско образовање на румунском, а 1996–1997. године и изборна настава на ромском језику). На пример, у школској 1996–1997. години 72.517 ученика похађало је наставу на албанском језику (уџбеници за све предмете били су на албанском језику); 5.835 ученика похађало је наставу на турском језику; 617 ученика похађало је наставу на српском језику, што је мање него претходне године (735 полазника или 0,28 одсто); „554 ученика у четири основне школе похађало је изборну наставу на ромском језику, па су из тог разлога штампани буквар, читанка и граматика ромског језика“.¹⁴

Најновије податке о „статусу националности у медијима и државној администрацији“ у Републици Македонији, позивајући се на Министарство спољних послова, наводи Владимир Ортаковски. Према њему, Македонска телевизија (МТВ) емитује два сата програма на албанском, сат програма дневно на турском и тридесет минута недељног програма на румунском, ромском и српском језику. Програм на албанском језику постоји од 1967. године. Сем државне телевизије, има 250 приватних телевизијских станица, од којих неке емитују искључиво програме на језицима националности. Македонски радио емитује укупно петнаест сати дневног програма на језицима националности (девет и по сати на албанском и четири и по сата на турском језику). Програми на румунском и ромском језику емитују се два сата недељно. Програм на турском уведен је 1945, а на албанском 1948. године. Програм на албанском језику емитује се на јавним локалним радио-станицама у шест општина (Гостивар, Дебар, Кичево, Куманово, Струга и Тетово), на турском у четири (Гостивар, Дебар, Струга и Тетово) и на ромском језику у две општине (Ђевђелија и Штип).

(Владимир Ортаковски, „Националне мањине у Републици Македонији“, Зборник радова *Демократија и националне мањине*, Центар за истраживање етничитета, Београд, 2002, стр. 219).

¹³ Извор: *Tatsachen über die Republik Makedonien*, Скопје, 1997, с. 49, наведено према: М. Schmidt-Neke, *исто*, стр. 210–211.

¹⁴ В. Ортаковски, *исто*, стр. 215–217.

Дневни лист *Flaka e vellazerimit* излази на албанском језику. Од априла 1998. почео је на албанском језику да излази и *Fakt*, лист који је мање провладин, а више независан, и који тежи да буде критичан у односу на обе албанске странке (ПДП и ДПА) у Македонији. Лист *Birlik* излази на турском три пута недељно, док *Polog* излази као месечник и штампа се на неколико језика националности. *Phoenix* излази на румунском и македонском језику, *Macedonian vlach woman* излази тромесечно на румунском језику.

У Скопљу постоје институције културе за националности, попут Културног удружења Рома *Pralipe* (Братства), као и позоришта националности, с посебним одсецима на албанском (Албанска драма) и на турском језику (Турска драма). Има и неколико културно-уметничких друштава у Македонији које делимично финансира држава (осам албанских, четири турска и једно ромско). Поред тога, постоје мешовита друштва (два македонско-албанска, два македонско-ромска, једно македонско-албанско-турско-ромско), позоришне дружине и спортски клубови.

Република Македонија, од своје независности, чини значајне напоре да побољша положај националности у разним областима,¹⁵ чак и у полицији, војсци и судству. У оквиру Министарства унутрашњих послова број припадника националности чини 8,7 одсто укупно запослених, што је скоро удвостручено у периоду 1993–1996. У Вишој полицијској школи постоји квота од 22 одсто за припаднике националности, од чега 19 одсто морају бити Албанци. Квота запошљавања албанских полицајаца повећана је за 50 одсто, а значајно је повећан и број албанских жена у тој области.

¹⁵ У оквиру тога, албански премијер Фатос Нано, приликом боравка у Скопљу и Тетову (15–16. јануар 1998), потписавши 14 споразума о билатералној сарадњи са РМ у различитим областима, нагласио је пред представницима тетовских политичких странака и албанске интелигенције („као и у интервјуу који је... дао за ББЦ и МТВ“): „Желим да Ваша земља буде модерна европска земља... Положај Албанаца у Македонији је добар, а ваша влада треба да буде похваљена због своје политике према Албанцима... Радикализам треба већ да постане део прошлости – тако да се не деси исто што и у Босни...

Убеђен сам да Албанци, где год да се налазе, виде своју будућност у једној уједињеној Европи... У разговорима са Црвенковским и Глигоровим, питање Албанаца и њихове нормалне интеграције у нову земљу коју сви волите заузело је истакнуто место... Демократска Албанија жели да изађе из 'обруча' националног патриотизма тако што ће своју енергију управити ка европској интеграцији...“ (наведено према: Панта Џамбазовски, Нанова порука, „Нова Македонија“, 21. јануар 1998, стр. 2); Или, „... од посебне је важности то што је албанска држава недавно изменила свој став према питању 'Тетовског универзитета'. Фатос Нано је нагласио да се питање образовања не може решавати 'на улици', радикалним мерама... Са побољшањем односа између две суседне земље, 'значајно мање простора је остало за радикалну опцију решавања албанског питања у Македонији“ (наведено према: Невенка Митревска, *Македонија – Албанија, Бежање од дипломатске реторике*, „Пулс“, 22. јануар 1998, стр. 14–16).

Међу војним регрутима албански војници су заступљени са 16–26 одсто, зависно од године регрутације, а број војника осталих националности одговара скоро у потпуности њиховој пропорционалној заступљености у структури становништва. У Министарству одбране и војсци број цивилних лица припадника националности износи 8,16 одсто, од чега 4,8 одсто чине Срби, 2,87 одсто Албанци и 0,4 одсто Турци. Међу официрима у Министарству одбране и војсци 5,6 одсто чине припадници националности, од тога су 3,1 одсто Албанци, 2,1 одсто Срби и 0,4 одсто Турци, док од укупног броја генерала у Армији Републике Македоније (АРМ) 16,6 одсто чине Албанци, што је, такође, значајно повећање. Националности су заступљене и у судству: у Уставном суду са три од девет чланова, а у Правном савету Републике са два од седам чланова. У основним судовима 87 одсто од 477 изабраних судија чине Македонци, 6,9 одсто – Албанци, 2,5 одсто – Власи, 1,8 одсто – Срби, 0,6 одсто – Турци и Муслимани, а 0,8 одсто припада осталим националностима. У апелационим судовима, 84 одсто од 88 изабраних судија су Македонци, 9,1 одсто су Албанци, 2,2 одсто – Турци и Срби, а 1,14 одсто – Власи и остале националности. У Врховном суду Републике Македоније четири од 25 судија су Албанци, а један члан је влашке националности.¹⁶

Историјски осврт на етничке процесе и односе у западној Македонији

Знатно ширење Арбанаса на територији западне Македоније започето је крајем 17. века, после тадашњег аустро-турског ратовања. Потом, повећано је у другој половини 18. и у првој половини 19. века.¹⁷ Западно од Вардара – према Јовану Трифуноском, у садашње време готово не постоји крај без већег или мањег броја муслиманско-арбанашког становништва, које је образовало бројне крајине у околини Тетова, Гостивара, Кичева, Дебра и Струге. Те области су углавном најнасељеније – у неким густина достиже више од сто становника на квадратни километар, што је резултат и познатог природног прираштаја.

Према Ј. Трифуноском: „Својим распоредом у простору западне Македоније Арбанаси имају веома подесан етнички положај, неупоредиво бољи од Словенских Македонаца, широко се наслањају на сународнике у Албанији са западне стране. Имају сународнике и са северне стране у Метохијско-косовској области. Постоји арбанашка маса и на

¹⁶ Извор: *Подаци о националним мањинама у Републици Македонији*, Министарство спољних послова, Скопје, април 1997, стр. 9–10 (наведено према: В. Ортаковски, *исто*, стр. 222–223).

¹⁷ Р. Т. Николић, *Ширење Арнаута у српске земље*, „Гласник српског географског друштва“, 1914, бр. 3–4, стр. 111.

источној страни у околини Скопља, Куманова и Титовог Велеса“.¹⁸ О миграционим процесима Арбанаса у западној Македонији који су били нарочито интензивни крајем 18. и у првој половини 19. века сведоче и други историчари: К. Герсин,¹⁹ Р. Т. Николић²⁰ и Ј. Цвијић.²¹ Они наглашавају значај специјалних чета за пљачкање хришћана у крајевима преко којих су водили правци насељавања, као и да турска управа није спречавала ширење Арбанаса на штету Македонаца.

После Првог и Другог светског рата албанско становништво се увећало „природним прираштајем“. По селима и градовима откупљивали су земљу Македонаца, Турака и Торбеша, који су се знатно исељавали. На тај начин се у садашње време то становништво размешта по западној Македонији. После вишедеценијског истраживања етничких односа и процеса у западној Македонији, Јован Трифуноски је закључио:

„1. Етнички положај Македонаца западне Македоније није повољан. Бројнији несловенски народи – Арбанаси и Грци, окружују их са три стране, северне, западне и јужне. На самој територији западне Македоније, углавном у новије историјско доба, развијена је компактност словенско-хришћанске масе. То је постигнуто ширењем муслиманских етничких комплекса – турског, торбешког и арбанашког. Најзначајнији је последњи етнички комплекс.

„2. Због свега тога морало је настати велико узмицање и исељавање Македонаца из западне Македоније. Исељавања треба тумачити многоструким разлозима: психолошко-индивидуалним, социолошко-групним, економским и политичким.

„3. Крајеви у западном, северном и средишњем делу западне Македоније највише су остали без словенског становништва. Угасила су се позната сеоска насеља, па стара црквено-културна средишта. За кратко време ишчезло је енергично племе Мијаџици и друге етничке групе.

„4. Нови словенско-македонски досељеници у западну Македонију не пристижу ни од куда. Арбанаси се из ове покрајине не исељавају, по њој се брзо множе, размештају, шире, примају прилив својих сународника из Косовско-метохијске области на северу, североистоку, па чак из Албаније на западу“.²²

Међу садашњим арбанашким родовима западне Македоније веома је мало старица – то су поарбанашени словенски родови. Огром-

¹⁸ Јован Трифуноски, *Западна Македонија*, Зборник САНУ: Balcanica, 1977, св. 8, стр. 650–651.

¹⁹ К. Gersin, *Macedonien und das Türkische problem*, Wien, 1903, s. 24–25.

²⁰ Р. Т. Николић, *исто*, стр. 110–127.

²¹ Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд, 1911; Ј. Цвијић, *Распоред балканских народа*, „Гласник Српског географског друштва“, 1913, бр. 2; Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1966, стр. 134 и 494.

²² Др Јован Трифуноски, *исто*, стр. 650–651 и 656.

ну већину чине досељеници из крајева у садашњој Албанији. Предања родова су особито жива, а многи се зову по селима и областима из којих су старином. Најјаче миграционе струје према западној Македонији водиле су из садашње северне Албаније: једна у правцу Кораб–Горња Река–Кичевска котлина–околина Прилепа; друга у правцу Кораб–Горња Река–Горњи Плог–Сува гора–планина Водно–планина Мокра; трећа струја ишла је преко етапних предела у садашњој Метохијско-косовској области, па преко Шар-планине, у Полог и даље, према околини Скопља. То су све Арбанаси из матичне групе Геги. Четврту струју чинили су становници из јужне Албаније, из групе Тоске, који су се кретали само уском зоном у правцу Струга–Охрид–Ресен–Битољ. Између Гега и Тоска и у западној Македонији постоје видне разлике, па између њих ни у садашње време нема приснијих веза. Те четири, бројно релативно снажне, миграционе струје арбанашког становништва могле су да промене ранији етнографски карактер знатног дела западне Македоније. То је чињено прво у сеоским, а касније и у градским насељима, тако да у свим садашњим арбанашким крајевима у селима има успомена на потиснуто старо хришћанско-словенско становништво.

„Добар извор за познавање ранијих прилика су разни географски називи и имена данашњих чисто арбанашких села. Називи брда, вода, потеса махом су словенски. Забележио сам их у великом броју... Сви ти називи поуздан су траг или успомена на становништво друкчијег карактера од данашњег арбанашког. А то значи да су у поменутиим крајевима и селима западне Македоније извршене крупне етничке промене. Због узмицања Македонаца испред Арбанаса веома је смањена, негде сасвим потиснута старија словенска народна маса“.²³

Од међуетничких сукоба до албанског тероризма

Македонија је свих девет година после осамостаљивања била држава која се стално суочавала с највећим проблемом – поремећеним међунационалним односима. Када је 8. септембра 1991. Македонија проглашена грађанском државом, на уставотворној скупштини, одржаној у Скопљу, једино су посланици „из редова македонских Шиптара демонстративно одбили да гласају за такво грађанско уставно уређење земље, тражећи да се Македонија прогласи федералном државном заједницом Македонаца и Албанаца, иако македонски Шиптари представљају националну мањину“.²⁴

Међуетничка превирања у Македонији, у периоду од стицања независности до сада, показују да је заштита националних мањина – као

²³ Др Јован Трифуноски, Албанско становништво у СР Македонији – антрополого-графска и етнографска истраживања, Београд, 1988, стр. 180–182.

²⁴ „Јутарњи весник“, Скопје, 8. септембар 2000.

што је то било у историји Балкана током читавог столећа – „суштинска за стабилност, демократску безбедност и мир“ у читавом региону. Наиме, процес националне хомогенизације албанског становништва по „угледу“ на Косово убрзано се развија и у западној Македонији. Процес политичког и сепаратистичког покрета је јачао, тако да је 2001. године кулминирао терористичким акцијама албанских екстремиста у тетовском и кумановско-липковском подручју и на Скопској црној гори. Под изговором заштите мањинских права, албанска алтернатива, сталним проширивањем политичких захтева и оружаним акцијама тзв. ОНА успела је да интернационализује „албанско национално питање“.²⁵

Македонски политичари тврде да Албанци нису лојални грађани и то доказују њиховим демонстративним „презиром“ према легалним институцијама, „напуштањем“ посланичких места у Парламенту и „одбијањем“ да плаћају порезе и дажбине за комуналне услуге. На пример, 1990. године у Тетову је наплаћено само 20 одсто тих пореза и дажбина.²⁶ С друге стране, Албанци се „жалe“ да су дискриминисани: они „траже“ статус „државотворног народа“, а као „историјску чињеницу“ наводе уставну преамбулу према којој „Македонију као националну државу конституише македонски народ“. Потом, „захтевају“ да албански језик, поред македонског, буде званичан, службени језик. Албанска страна потенцира чл. 7 Устава РМ: „Службени језик је македонски и ћирилично писмо“ иако је ст. 2 одређено да националности које чине већину у одређеним подручјима могу користити матерњи језик у јавном општењу. Даље, Албанци „захтевају“ да се у Тетову, Гостивару, Струги итд. настава у основним школама изводи на албанском језику. На пример, школске 1989/1990. године албански студенти нису хтели да преузму своје дипломе јер су биле исписане на македонском језику. Потом, 119.000 Албанаца потписало је петицију, коју су проследили македонском собрању, „захтевајући“ да се у школама и другим образовним институцијама и на једном универзитету настава изводи на албанском језику. Такође, албански посланици у Собрању захтевају „да буду представљени на свом матерњем језику“, и да сваки Албанац има право да се пред судом служи албанским језиком. У фебруару 1992. председник Партије демократског просперитета Невзет Халили протествовао је против, наводног, кршења права Албанаца приликом пријема у јавне службе. Истовремено, захтевао је од македонске владе да призна аутономију Албанцима, као и државну независност Косова („тражећи да Тирана не призна Македонију док Република ове захтеве не испуни“).²⁷ Већ почетком 1992. шеф

²⁵ S. Troebst, *Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerung-instrumente*, Südosteuropa, 2/2000, s. 126.

²⁶ О хронологији „албанских захтева“ видети: J. Reuter, *Das Albaner-Problem*, in: *Politik und Wirtschaft in Makedonien*, „Südosteuropa“, 3/1993, s. 90–93.

²⁷ Интервју Н. Халилија берлинском листу „Tageszeitung“, 13. јануар 1992 (наведено према: J. Reuter, *исто*, стр. 90).

ПДП Н. Халили означио је као циљ – сецесију. То је објаснио следећим речима: „Ми хоћемо тиме свету показати да је признање Македоније од стране међународне заједнице било преурањено; због тога су права наше мањине у овој земљи погажена“.²⁸

Наводећи, превасходно, чињенице о броју и уделу у укупном становништву, као и то да су дискриминисани, Албанци теже да добију специјалан статус у Републици Македонији: „равноправно учешће у двонационалној држави и њеним органима власти“.²⁹ Различитим противуставним активностима: бојкотовањем пописа становништва из 1991. године; непризнавањем македонске независности; бојкотовањем референдума; непризнавањем Устава РМ (17. новембра 1991); расписивањем, упркос забрани македонске владе, референдума за аутономну републику „Илириду“, са седиштем у Тетову (10/12. јануар 1992); демонстративним истицањем заставе (и коришћењем других државних знамења) Републике Албаније у Тетову и Гостивару (на пример, 1992, 1995. и 1997); оснивањем тзв. албанског универзитета у Тетову у децембру 1994, Албанци изазивају међуетничке конфликти.³⁰

„Одлуку“ о оснивању приватног универзитета у Тетову македонска влада је прогласила неуставном. Када је, упркос Владином упозорењу, „универзитет“ поново отворен, полиција је упала и уништила зграде, запленила опрему и ухапсила челнике из управе, међу којима и самозваног ректора Ф. Сулејманија. У тим сукобима „етничких Албанаца“ и македонске полиције један Албанац је настрадао. Али, упркос томе, иако га није признала македонска влада, универзитет је наставио са радом у Малој Речици.³¹ Будући да делује изван правног оквира, „његова звања нису нигде призната“, па тзв. универзитетско питање и даље постоји и као политички, а не као образовни проблем.³²

Упркос свему, македонски председник Киро Глигоров, у интервјуу немачком часопису *Südosteuropa*, „исказује оптимизам у (том) погледу да велика већина Албанаца живи (и) даље у овој

²⁸ „Die Tageszeitung“ (Берлин), 13. јануар 1992.

²⁹ М. Schmidt-Neke, *Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor?* „Südosteuropa“, 3–4/1999, s. 191–212.

³⁰ „Финансирање универзитета је потекло из доприноса великих албанских исељеничких заједница у Немачкој, Швајцарској и Сједињеним Државама. Финансирање политичког деловања у Македонији се, међутим, смањило како су порасли доприноси за Косово... Почетком 1990-тих година, албанска дијаспора је, такође, финансирала етничке албанске политичке странке у Македонији“ (Извештај међународног кризног штаба, 11. август 1998).

³¹ На пример, у новембру 1998. Макс ван дер Штул је дао предлоге „о оснивању посебног државног колеџа на албанском језику за обуку наставника... као и испостављање једног тројезичног (енглеско-македонско-албанског) образовног центра за високо образовање, за послове јавног и пословног управљања... уз међународну финансијску помоћ“ (Биљана Георгијевска, *Државни колеџ – решење за албанско високо образовање*, „Нова Македонија“, 11. новембар 1998, стр. 2).

³² К. Schrameyer, *Makedonien: Fröhdlichkeit, Mass und Vernunft – mit den balkanischen Charme*, „Südosteuropa“, 12/1997, s. 662.

земљи ... Македонци и Албанци имају истоветно искуство, они су доживели једнаку судбину под Турцима и касније у Краљевини Југославији. С друге стране, ја не кажем, да се овде ради о словенским и албанским Македонцима. Ми смо Македонци. Ми смо сви држављани у овој земљи, и Албанци имају дугорочне интересе да се у ову земљу интегришу. Не кажем да они нешто од њихових националних, културних и језичких особености треба да изгубе. Напротив, они треба да имају све услове (претпоставке) да ове посебности негују. Али, истовремено, ми очекујемо да су они добри (лојални) грађани ове државе. На Балкану људи треба да науче да заједно живе, без обзира на националне, културне и религијске различитости. На етнички разноликом Балкану немогуће је образовати компактне националне државе, где би припадници само једне нације живели. То је апсурдност да се у Европи, каква се изграђује, где је максимална етничка мешавина (измешаност), воде нови ратови. Можда би могао притом један народ једанпут однети победу, али онда долазе реванши других, и томе никада краја. Идеја, која овај проблем решава, постоји само и једино у кругу повезаности, у асоцијацији балканских земаља са Европом. Ако се европска оријентисаност има пред очима, ако су сви народи и нације на Балкану спремни да се интегришу у ЕУ, онда је проблем решив. Који значај онда има још то да ли у овом или оном граду живи или ради човек, које је он националности итд. Ако ми визију једне такве Европе немамо – и у садашњости је не изградимо – онда ћемо ми и надаље доживљавати балканске конфликте и ратове. Ако се ми држимо ове визије, онда су ови ратови беспредметни, а спорови као албанско-македонски, грчко-албански, или грчко-македонски, грчко-турски итд. су ништа (друго) него реликт 19. столећа, један излишан анахронизам“.³³

Међутим, стратегија „Албанске алтернативе“, чији је крајњи циљ стварање јединствене албанске државе на Балкану постаје и „стратегија“ („упутство“) за албанске странке у Македонији да, почев од 1991, институционалним путем изборе „државотворни статус“, како би Албанци и у Македонији „били конститутиван народ“, односно саставни део „македонско-албанске федерације“. Потом би се сувереној Републици Албанији и „Републици (независном и неутралном) Косову“ прикључили „мирним путем“, али „на различите начине“, и

³³ Одговор македонског председника Глигорова на питање др Јенса Ројтера: „Ви се поново залажете за интеграцију Албанаца, који у Македонији чине 23% од укупног становништва. Да ли су Албанци стварно вољни да се интегришу? Да ли можете Ви да објасните 'македонски' национални осећај? И обрнуто, када словенски Македонци кажу 'Ми', да ли тада у ово 'Ми', укључујете и Албанце?“ (J. Reuter, *Interview mit dem Präsidenten der Republik Makedonien Kiro Gligorov*, Dokumentation, „Südeuropa“, 8/1995, s. 512).

делови јужне Србије („источног Косова“), Црне Горе и западне Македоније.³⁴

Иако су до октобра 1994. две парламентарне албанске странке – Народна демократска партија (НДП) и ПДП – коалициони партнери владајућег Социјалдемократског сюза Македоније (СДСМ), или, од 1998. године Демократска партија Албанаца (ДПА) коалициони је партнер ВМРО/ДПМНЕ и ДА, албанске политичке захтеве, под изговором „угрожених људских права и слобода“, артикулишу систематски, у појединим тренуцима еуфорично, лидери њихових радикалних партија (Џафери, Имери, М. Тачи,³⁵ или, Ј. Краснићи,³⁶ Р. Османи, Ф. Сулејмани). Заправо, већ од македонског референдума (8. септембра 1991) до фебруара 2001. албански политички притисци се изводе „иза паролa о демократији и људским правима“.

Од краја фебруара 2001.³⁷ у западној Македонији је примењивано најгрубље физичко насиље као облик притиска за приступање изме-

³⁴ Зоран Лутовац, „Политичко организовање националних мањина у СР Југославији“, *Зборник САНУ*, Београд, 1996, стр. 208.

Пошто мањинска питања постају све актуелнија „и у западноевропским земљама“, показује се да је мањински проблем најзначајнији чинилац подела, неспоразума и сукоба како у појединим државама, тако и у укупним европским односима. Сагледавајући те проблеме, генерални секретар ОУН Бутрос Гали је на 66. заседању у Институту за међународно право, одржаном у Милану августа 1993. године, „инсистирао на својењу права националних мањина у разумне оквире и критиковао новију праксу међународне заједнице у којој мањине понекад добијају већи значај од већине становништва, у којој се због међунационалних сукоба олако разграђују државе“. Истичући да „треба поштовати мањине, разумети различитости, прихватити њихове особености, али при томе не попустити пред њиховом тежњом за отцепљење“, посебно је нагласио да демократизацију међународног односа не треба схватити као прихватање гледишта „да неке друштвене заједнице, које се често осећају различитима од суседа из разлога који су понекад нејасни, па чак и за осуду, могу да добију међународно признање“. Због свега тога је „мултилатерална дипломатија која као саговорнике привилегује државе неспорно најбољи лек против микронационализма, који тренутно представља озбиљну претњу међународној заједници“ (др Момир Стојковић, „Историјски развој заштите мањина и савремена међународна актуелност мањинског питања у балканским односима“, *Зборник САНУ: Положај мањина у СР Југославији*, Београд, 1996, стр. 563 ; „Политика“, 30. август 1993).

³⁵ „Средином 1998. 'говорник' 'Ослободилачке армије Косова', Јакуп Краснићи истиче: 'Ми хоћемо више од независности (Косова). Наш циљ је уједињене свих Албанаца на Балкану'. На питање, да ли се 'УЧК' у Македонији припрема(?) Краснићи одговара: 'У овим земљама су наша браћа и сестре. У Македонији је 'УЧК' већ активна“ („Der Spiegel“, 6. јул 1998; према: S. Troebst, *Die Albanische Frage. Entwicklungszszenarien und Steuerungsinstrumente, Südosteuropa-Mitteilungen*, 2000, 2. s. 16).

³⁶ Мендух Тачи, потпредседник ДПА, прокламовао је циљеве те партије 8. септембра 2000: „Наши главни политички циљеви су следећи: независно Косово... Да Албанци у Македонији постану уставотворан народ ради стварања шиптарско-македонске федерације, уз свеобухватну интеграцију свих Албанаца на овим просторима у оквиру уједињене Европе“ (према: Stephan Lipsius, *Die neue UCK in Makedonien und die politische Entwicklung in Kosovo*, 50 (2001), 1–3, s. 10).

³⁷ На пример, већ крајем јануара 2001. у селу Теарцу погинуо је један македонски полицајац. „Била је то прва званична акција 'УЦК'. Тада још увек непозната албанска

нама Устава Републике Македоније. И даље се, са македонске стране, с правом образлаже „да су насиље у континуитету спроводили припадници тзв. ОНА, терористичке организације чије се језгро налази на Косову,³⁸ а кампови за обуку и у Албанији. Њихова активност је почела и финансирана је изван граница Македоније, обучаваани су изван земље од страних трупа, укључујући иностране плаћенике из европских и ваневропских земаља. Командну структуру ових паравојних снага чине страни грађани који су плаћени такође изван земље. Из тих разлога су у Републици Македонији третирани као страни терористи који су у земљи имали своје регруте“.³⁹ Практично, тзв. ОНА била је „Ослободилачка војска Косова“ („ОВК“ или „УЧК“, на албанском), иако је била распуштена септембра 1999. године, када су КФОР и УНМИК „једноставно“ променили „ОВК“ (терористичку) у Косовски заштитни корпус (КЗК), као цивилни и хуманитарни.⁴⁰

’Национална ослободилачка војска’ преузела је одговорност за овај атентат. Водећи албански политичар Македоније Арбен Цафери у то време је још увек говорио о ’терористима’, а Влада је порицала да постоји конкретна опасност“ – наводи Кристиан Гонса. „Данас (почетком августа) само још напуштене канцеларијске просторије, празни кревети и трагови борби сведоче о присуству македонских државних власти (полицији) у Теарцу. УЧК је протерала представнике државних власти. Велики део словенског становништва морао је да оде са њима...“ (Christian Gonsa, *Спржена земља*, „Die Presse“ – Беч, према: Танјуг Press, бр. 149, 6. август 2001. стр. 9).

³⁸ У фебруару 2001. ветерани косовске „УЧК“ који су долазили у Македонију основали су властиту варијанту народне ослободилачке армије са истим почетним словима („УЧК“). С намером да изнуди федерализацију Македоније, она је отпочела оружане операције у тетовском региону. Македонска армија није била дорасла том изазову. Док су се сукоби ширили и док су припадници „УЧК“ стављали под своју контролу све више територија и продирали све до предграђа Скопља и Куманова, македонске борбене снаге су показивале своју неефикасност и недисциплинованост. На насиље етничке мањине оне су одговориле насиљем (Румница, Слупчане, Ваксинце). Македонски губици изазвали су жестоке антиалбанске демонстрације и инциденте, на пример у Битољу, 30. априла 2001, када су изазивачи немира у старом делу града уништили око 40 албанских и муслиманских продавница и локала (Иво Бонац, *Историјски корени*, „Frankfurter Rundschau“, према: Танјуг Press, бр. 149, 6. август 2001, стр. 6).

³⁹ „На пример, Гзим Острени, ранији командант ’ОВК’, водио је терористичке нападе у Републици Македонији! Пре почетка рата/оружане побуне у РМ, командант Гзим Острени је био плаћен од УН да помогне оснивање Косовског заштитног корпуса (КЗК), а затим је био назначен за шефа Генералштаба КЗК. Према ’Irish Times’-у, ’улога Остренија, као вође терориста, била је шок за вођу УН и НАТО на Косову. Наводни недостатак блиске супервизије (КЗК) омогућио је Остренију да командује албанским екстремистима у Македонији, под ’претпоставком да је отишао на годишњи одмор“ (према: др Владимир Ортаковски, *исто*, стр. 228).

⁴⁰ „Тајни извештај поднет генералном секретару ОУН Кофи Анану 29. фебруара 2000. године, тврди да је КЗК, састављен од 5000 припадника, укључен у ’Криминалне активности – убиства, тортуру, вршење нелегалних полицијских активности, злоупотребу власти, кршење политичке неутралности и изазивање мржње’. Уместо

Упадом у Танушевце и још нека села на македонској северној граници и, потом, окупирањем дела македонске територије (у околини Тетова и Куманова) наоружани Албанци су остварили крајњи (политички) циљ: етнички чисте територије! Према међународном хуманитарном праву, задржавање, премештање, протеривање уз претњу силом, малтретирање, киднаповање цивила, уништавање цивилних објеката (културних и црквених) и „неоправдана употреба војне силе“ веома су тешка међународна кривична дела. Последице напада тзв. ОНА на Републику Македонију – како наводи и др Улф Брунбауер – у периоду фебруар/јул 2001. следеће су: било је 70 погинулих македонских полицајаца и војника, стотине рањених, „више од 100.000 унутрашње расељених лица“, „хиљаде албанских фамилија напустило је подручја захваћена борбом – отишло на Косово“, „око 70.000 етничких Македонаца је расељено“; око 300 милиона долара је „потрошено на ратовање“, око 400 милиона долара материјалне штете, „привремена окупација дела државне територије РМ“.⁴¹

Тек 13. августа 2001. потписан је Охридски оквирни споразум, уз помоћ (и притисак) међународних посредника⁴² – Франсе Леотара (ЕУ) и Џејмса Пердјуа (САД), којим су, најзад, прекинути оружани сукоби „проишавши након терористичких акција“ албанских екстремиста.⁴³ Пред дилемом грађански рат или историјски компромис,⁴⁴ лидери четири партије и македонски председник постигли су договор

заслуга за 'одговор на природне катастрофе', због чега ОУН званично финансира активности КЗК, веза са организованим криминалом и политичким насиљем су постале јавна тајна на Косову. Порука тајног извештаја је да ОУН даје плате многим албанским екстремистима и гангстерима...' (наведено према: В. Ортаковски, *исто*, стр. 227–228).

⁴¹ Ulf Brunnbauer, *Doch ein historischer Kompromiss? Perspektiven und Probleme der Verfassungsreform in Makedonien*, „Südosteuropa“, 2001, 7–9, s. 348–349.

⁴² „Погледајте ауторитет са којим је НАТО ушао у нашу земљу... али поред тога постоје спорни елементи као што је принципијелно питање да ли треба да се потроши једна милијарда DM за ову операцију како би се прикупило оружје вредно 2 милиона DM и да ли је потребно 5000 војника за прикупљање 3300 комада оружја. Очигледно, није потребно да се 'коцкамо' са ауторитетом НАТО-а...“ (излагање премијера Георгијевског поводом предлога да се приступи промени македонског устава, 3. септембра 2001 – File://C:VIND WS TMP Излагање на Георгијевски: htm).

⁴³ „Устав РМ и тих 35 амандмана што ће бити стављени на јавну дискусију резултат су војне агресије на нашу државу у протеклих шест месеци. Нећу да објашњавам све борбе (битке), само спомињем прву у селу Танушевци, које беше директно окупирано са Косова и последњу офанзиву у селу Радуша, исто тако пограничан регион, који је бомбардован директно са Косова. Значи ми морамо јасно и гласно да проговоримо да је РМ у протеклих шест месеци била изложена војној агресији, независно од тога што је у те јединице ушао голем проценат локалних Албанаца“, нагласио је македонски премијер Љ. Георгијевски на 80. заседању Собрања (3. септембар 2001) поводом подношења Предлога о приступању измени македонског устава.

⁴⁴ Видети: Рамковен договор, 13. август 2001, Интернет, <http://www.president.gov.mk/mak/info/dogovor.htm>.

о даљим политичким и уставним реформама у Републици. Промена преамбуле Устава РМ, „институционализирање система гласања 'дупле већине' у Собрању, пораст заступљености припадника националности (практично етничких Албанаца) у полицијским снагама земље, употреба албанског језика као 'другог званичног језика' у РМ ... суштински гледано, значи да 'етничке заједнице постају темељна вредност и основа за структурирање целокупног уставног поретка у Републици Македонији'.⁴⁵ На пример, „право на вето на етничкој основи“, као уставотворна улога дефинисана амандманом 18, као и „правична и одговарајућа заступљеност етничких заједница у органима државне власти и у другим јавним институцијама на свим нивоима, „издижу етничке заједнице, практично етничке Албанце, на „ниво темељне вредности“ македонског правног поретка.⁴⁶ Али, постигнут је компромис поводом промене преамбуле Устава. Наиме, одредница „македонски народ“, која није постојала у „Оквирном споразуму“ сада се у преамбули дефинише тако да је „држава састављена од грађана РМ, македонског народа, као и грађана који живе у оквиру њених граница, који су делови албанског, турског, влашког, српског, ромског народа, и других“.⁴⁷

Након потписивања Охридског споразума и измене Устава РМ, током 2002. године усвојени су Закон о амнестији, потом и Закон о избору посланика у Собрању Македоније, Закон о изборним листама и Закон о изборним јединицама.

Интересантно је да се у Охридском споразуму не помиње Закон о амнестији. Међутим, међународна заједница (САД и ЕУ) условила је заказивање донаторске конференције управо доношењем тог закона, иако је „македонска страна веровала да је довољан акт помиловања председника државе“, сходно чл. 84. Устава. Пошто се помиловања односе само на већ осуђена лица, иако је македонски председник „од тих 88 лица... помиловао... 64... није могло да се ослободи гоњења наводно додатних 270 осумњичених, који још нису гоњени или осуђени. Зато су Албанци захтевали закон о амнестији, 'запретивши', између осталог, да села у којима живе неће отворити за мешовите полицијске патроле, јер су њихове комшије још увек у затвору, и да, осим тога, постоји ризик да се бивши борци ОВК, на пример и њихов

⁴⁵ Ulf Brunnbauer, *Historischer Kompromiss oder Bürgerkrieg? Makedonien sucht. Antworten auf den albanischen Extremismus*, „Südosteuropa“, 2001, 4–6, s. 169–179; Владимир Ортаковски, Националне мањине у Републици Македонији, Зборник радова *Демократија и националне мањине*, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2002, стр. 224–226.

⁴⁶ В. Ортаковски, *исто*, стр. 23; Ulrich Büchschütz, *Die Verfassung der Republik Makedonien auf dem Prüfstand (Dokumentation)*, „Südosteuropa“, 2001, 1–3, s. 134.

⁴⁷ В. Ортаковски, *исто*, стр. 226; Интегрален текст на нацрт – документот за решавање на кризата во Македонија, Интернет, 20/0302, http://www.makedonija-info.org/Komentari/Stranski_Komentari.html.

вођа Али Ахмети, могу ухапсити без тога закона“.⁴⁸ Стога је Закон о амнестији, који је снажно оспораван месецима, најзад донет 7. марта 2002. са тесном већином од 64 гласа (12 против и осам уздржаних). Нацрт закона, који су претходно одобриле четири стране потписнице Охридског споразума (ВМРО-ДПМНЕ, СДСМ, ДПА и ПДП), поднет је македонском Собрању у верзији Министарства правде.

Чланом 1 Закона о амнестији одређује се следеће:

„(1) Овим законом се ослобађају гоњења сви грађани Републике Македоније, грађани са легалним боравком као и лица која у Републици Македонији поседују имовину или породицу (у даљем тексту: лица) и против којих постоји основана сумња да су припремали или починили кривична дела која су у вези са конфликтом 2001. године до закључно са 26. септембром 2001, и против њих ће се обуставити кривични поступци и они ће се у целости ослободити издржавања затворске казне (амнестије).

„(2) Амнестија се односи и на лица која су и пре 1. јануара 2001. припремала или починила кривична дела у вези са конфликтом из 2001. године.

„(3) Амнестијом из ставова 1 и овог члана:

- лица се ослобађају гоњења због кривичног дела према Кривичном закону или другом закону Републике Македоније, против којих постоји основана сумња да су припремали или починили кривична дела која стоје у вези са конфликтом до 26. септембра 2001;
- обустављају се кривични поступци због кривичних дела према Кривичном закону или другом закону Републике Македоније против лица против којих постоји основана сумња да су припремали или починили кривична дела која стоје у вези са конфликтом до закључно са 26. септембром 2002;
- у целости се ослобађају издржавања затворске казне за кривична дела према Кривичном закону или другом закону Републике Македоније лица која су припремала или починила кривична дела која стоје у вези са конфликтом до закључно са 26. септембром 2001, и
- налаже се стављање ван снаге пресуде, а правне последице пресуде до закључно са 26 септембром 2001. стављају се ван снаге.

„(4) Прописи из ставова 1 и 2 овог члана се не односе на лица која су починила кривична дела у вези са конфликтом 2001. године и против којих поступак води Међународни суд за гоњење лица која су одговорна за тешко кршење међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије“.⁴⁹

⁴⁸ Dr Klaus Schrameyer, Das Makedonische Amnestiegesetz vom 7. März 2002, „Südosteuropa-Mitteilungen“, 3/2002, s. 67.

⁴⁹ Dr Klaus Schrameyer, *исто*, стр. 69.

У складу са одредбама Охридског споразума у РМ одржани су парламентарни избори (15. септембра 2002) по пропорционалном систему и на основу новог изборног законодавства, али и у организацији до тада најбројније посматрачке мисије ОЕБС-а (око 800 посматрача). Истовремено, снаге Северноатланског савеза надгледале су безбедност у областима у којима су се раније сукобили побуњени Албанци са македонским снагама безбедности.

Према подацима Републичке изборне комисије, на парламентарне изборе изашло је више од 73 одсто уписаних гласача. Коалиција „За Македонију заједно“, коју су чинили Социјалдемократски савез Македоније и Либерално-демократска партија Македоније, са више мањих партија (Демократски савез Бошњака, Уједињена партија Рома, Демократска партија Срба, Демократска партија Турака, Демократски савез Влаха, Радничка земљорадничка партија, Социјалистичка хришћанска партија Македоније и Зелена партија) освојила је 40,5 одсто гласова, односно 59 од укупно 120 посланичких места у Собрању. Коалиција ВМРО/ДПМНЕ и Либералне партије Македоније освојила је 24,4 одсто гласова, односно 33 посланичка мандата. Новоформирана „Демократска унија за интеграцију“ Али Ахметија, бившег политичког вође „ОНА“, освојила је 70 одсто гласова „албанског гласачког тела“, односно 11,9 одсто гласова укупног бирачког тела – односно 16 посланичких мандата у Собрању Републике Македоније.⁵⁰

У новоформираној влади лидера победничког Социјалдемократског савеза Македоније (СДСМ) Бранка Црвенковског поново је коалициони партнер постала албанска странка – Демократска унија за интеграцију (Албанаца),⁵¹ која је добила пет министарских ресора (правосуђе, саобраћај, образовање и наука, здравство и министра без портфеља). Дакле, за будући македонски мирни развој на путу у евроатланске интеграције, уз финансијску подршку међународне заједнице ради економске обнове РМ, са аспекта перспективе развоја међуетничких односа и политичко-безбедносне ситуације после парламентарних избора, као основни циљеви у наредној фази спровође-

⁵⁰ Резултати за освоени претенички места во македонско Собрание. Македонска информативна агенција, Интернет, 20/02/03, <http://www.mia.com/izbori/2002/index.asp>.

⁵¹ У предизборној кампањи челници Демократске уније за интеграцију у својој декларацији истичу да је њен приоритет „радикална измена положаја Албанаца у Македонији, у процесу свеопште реформе ове државе... пуно спровођење Охридског споразума... (за) мултиетничку Македонију у којој су сви грађани слободни и једнаки... (али и) стварање савременог економског система, који ће обезбедити могућности за стране инвестиције и смањење незапослености“ (Интернет, 20/03/03, <http://www.bdi-press.org/mkd/indexie.htm>). С друге стране, ДПА Арбена Џаферија, која је у предизборној кампањи наглашавала потребу очувања јединства Македоније, противећи се идејама сецесије, федерализације или конфедерализације, на изборима је освојила само 5,2 одсто гласова, односно седам посланичких мандата... (Извор: DPA Non Paper, Интернет страница Демократске партије Албанаца, Интернет, 20/03/03, <http://www.pdsh.org/index.html>).

ња Охридског споразума (пошто је унапређен положај албанске националне мањине у РМ – заснован на уставним, правним и политичким одредбама) јесу: повратак избеглих и расељених лица својим домовима и спровођење закона који се односе на националне заједнице – поштовање и потпуна имплементација Охридског споразума: изградња међуетничког поверења, јачање безбедности у земљи и балканском окружењу (у тој функцији су и посматрачи ЕУ, ОЕБС-а и ЕУФОР-а, у оквиру мисије „Конкордија“ – „Слога“, до 15. децембра 2003, као и последња акција македонске владе везана за добровољну предају „илегалног“ наоружања, али и разоружање припадника самопроглашене „Албанске националне армије“;⁵² чији вођа Гафур Адиљи не признаје Охридски споразум.⁵³

Закључак

Република Македонија признаје постојање националних мањина на својој територији, на супрот суседним државама. Уставом од 17. новембра 1991, односно Уставним законом од 1. јануара 1992. године, РМ гарантује заштиту мањинских права. У преамбули Устава изричито се помињу следеће националности: Албанци, Турци, Роми, Срби, Торбеши, Власи и 22.607 (1,2 одсто) припадника других (око двадесетак) националности. Од стицања независности 1991. РМ настоји да побољша квалитет живота националности. Гледано историјски, а у контексту дијалектике развоја македонске националне свести, у колективном памћењу Македонаца до 2001. године нису били забележени већи међуетнички конфликти.

Албанска националност као најбројнија у Републици Македонији (23 одсто према попису из 1994), дакле, не „аутохтони народ“, ужива заштиту свог етничког, културног, лингвистичког и верског иденти-

⁵² „Очекивана и званично најављивана синхронизована акција македонских војно-политичких снага безбедности у широј околини планинског села Брест, тридесетак километара северно од Скопља... окончана је ликвидацијом албанске терористичке групе... Из извора у македонском Министарству унутрашњих послова сазнаје се да је убијено неколико припадника терористичке такозване Албанске националне армије (АНА), који су у акцији хапшења пружали оружани отпор“. Истовремено, у поменутој операцији код села Брест пронађена је и заплењена већа количина илегалног оружја, муниције, експлозива и војне опреме... Читав ток операције на Скопској црној гори са безбедне дистанце... пратили су и посматрачи Европске уније, ОЕБС и ЕУФОР мисије 'Конкордија' чији су представници уочи акције и по њеном окончању званично пружили пуну подршку мерама и операцијама Владе премијера Б. Црвенковског за неутрализацију и ликвидацију криминално екстремистичких наоружаних група у региону“ (наведено према: „Успешна акција македонских снага безбедности код села Брест – Полиција ликвидирала групу терориста АНА“, „Новости“, 9. септембар 2003, стр. 13.

⁵³ „АНА не признаје Охридски споразум“, АВП, Приштина, јануар 2003, Интернет, 15/02/03, <http://www.arp-vranje.co.yu/Danas.htm>.

тета. Етнички Албанци су заступљени у институцијама система, а албанске странке учествују у свим посткомунистичким македонским владама. У македонском моделу мањинске политике садржане су све позитивне акције срачунате на обезбеђење (што веће) заступљености националности и њихових припадника у многим областима друштвеног и политичког живота (полиција, војска, образовање, правосудни систем). Међутим, међуетничка превирања у Македонији у периоду после стицања независности показују да заштита националних мањина – као што је то било у историји Балкана током последњег столећа – има суштински значај за стабилност, демократску безбедност и мир у читавом региону.

Процес националне хомогенизације албанског становништва, по „угледу“ на Косово, убрзано се развијао и у западној Македонији. Процес политичког и сепаратистичког покрета је јачао, и у фебруару 2001. кулминирао извођењем терористичке акције албанских екстремиста у тетовском и кумановско-липовском подручју и на Скопској црној гори. Под изговором заштите мањинских права, „албанска алтернатива“, на основу сталног проширивања политичких захтева и оружаних акција тзв. ОНА, успевала је да интернационализује „албанско национално питање“. Док је првенствени циљ у политичким програмима албанских странака било задобијање и проширење колективних права, циљ албанских герилаца је остварење националног идеала – стварање „Велике Албаније“.

Оружана криза (скоро деветомесечна) имала је вишеструке последице. Поред осталог, Охридским оквирним споразумом, којим су договорене политичке и уставне реформе, националностима – заправо, етничким Албанцима, дат је статус државнотворног народа. Отуда у међународноправном контексту ваља поставити питање о томе да ли се уставни могу мењати за време оружаних сукоба и у условима етничког чишћења делова државне територије, односно у ситуацији када је угрожен територијални интегритет државе. Решавање питања положаја националности (оружана криза и уставне промене 2001. године) не може се сводити на територијално питање, јер би то, фактички, значило стварање етничке територије. Управо, то претпоставља етничко чишћење, односно гетоизацију сопствене заједнице. Етничка територија је и институционална претпоставка за постављање захтева за отцепљење. Уосталом, и у Оквирној конвенцији за заштиту мањина Савета Европе пише: „У вршењу права и слобода која произилазе из принципа уграђених у ову Оквирну конвенцију, сваки припадник националне мањине поштоваће националне законе и права других, посебно припадника већине или других националних мањина (чл. 20). Ништа садржано у овој Оквирној конвенцији неће се тумачити да значи право ангажовања у некој активности или вршењу неког дела супротно основним принципима међународног права, а по-

себно сувереној једнакости, територијалном интегритету и политичкој равноправности држава (чл. 21)". Такође, као основни принцип у Охридском оквирном споразуму записано је: „Суверенитет и територијални интегритет Македоније и унитарни карактер државе неповредиви су и морају да се сачувају. Не постоје територијална решења за етничка питања“.

У контексту односа македонска стварност – стране аспирације у светлу историје, али и савремене међународне актуелности (с обзиром на међународно право и став међународне заједнице о непроменљивости државних граница на Балкану), поставља се као императив лојалност етничких Албанаца не земљи матици, већ домицилној држави, али и обезбеђење међународне легитимности праву македонске државе (привредно, али и војно оснажене) да брани уставноправни поредак и територијални интегритет (што је и записано у македонском уставу).